

ייצוג בעלי חיים ביצירות טשרניחובסקי למבוגרים ולילדים

יהודית גלזמן

איפֿיאָטרוס לעַת מֵצא הִיָּה אָבִי ז"ל בְּחֶבֶל
וּלְפִיכֶךָ נְהִירִין לִי מִקְצֵת שְׁבַמְקֵצֵת מִדְּרָכֵי
רְפוּי בְּהֶמָּה בְּכָל וְסִגְלוֹת מְנֻסוֹת לְרַפָּא
פְּרָה אֵילוֹנֵיית, שׁוֹר נֶגַח, פֶּר נֶגְשׁוֹן וְסוֹסָה בְּעֵטְנֵית

במילים אלה, שבהן מסיים טשרניחובסקי את שירו "איפֿיאָטרוס לעת מצוא היה אבִי" (שירים, עמ' 716) יש אולי כדי ללמד על קרבתו הרבה של המשורר לעולם בעלי החיים, התופסים מקום מרכזי ביצירותיו. ברבות מהן בעלי החיים מופיעים כחלק מהטבע, ומתאפיינים באותם עוצמה, יופי חוזק ושורדנות כמו הטבע עצמו. אולם חלק מיצירותיו משקף חרדה וביקורת לגבי גורלם נוכח האיום המתמיד על עצם קיומם מצד האדם דווקא, בשל אטימותו ואכזריותו.

טשרניחובסקי הרבה לתאר בעלי חיים ביצירותיו לילדים או ביצירות שבהן הגיבורים המרכזיים הם ילדים. עם זאת, בחלק גדול מיצירותיו פועל טשרניחובסקי להכוונת שיפוט הקורא ועיצוב עמדתו באשר ליחס הא-מוסרי והבלתי הוגן מצד האדם אל בעלי החיים, ובמיוחד מעניינת העמדה שנוקט טשרניחובסקי לגבי היחסים שבין ילדים לבעלי חיים.

מעניינינו של מאמר זה להתייחס לשלושה מישורים הקשורים בנושא ביצירת טשרניחובסקי: סיפורים שנועדו לילדים ובמרכזם בעל חיים; יצירות למבוגרים המשקפות עמדה ביקורתית כלפי ההתייחסות של מבוגרים לבעלי חיים; יצירות שבהן הגיבורים המרכזיים הם ילדים הבולטים בשונות התנהגותית מהנורמות החברתיות ומתאפיינים, בין

השאר, ביחסם לבעלי חיים. ביחס לכל אחד מההיבטים תהא התייחסות לאופן שבו יוצר טשרניחובסקי הזדהות ואמפתיה עם גורלם של בעלי החיים מתוך ניסיון להצביע על יחס א-הומני מצד האדם לבעלי החיים בעולם שבו לא לכולנו יש הזכות לחיות. כל אחד מההיבטים ייסקר במסגרת זו באמצעות התייחסות למישור הפואטי בשתי יצירות מתוך כוונה לשקף את עמדתו השיפוטית של טשרניחובסקי, המבקשת לגבש עמדה אצל הקורא ביצירות בעלות אופי שונה.

סיפור הילדים של טשרניחובסקי "גרישקה חכם" **דבר לילדים**, דצמבר 1941) פורסם תחת הכותרת "ידידי בין החיות". גיבור הסיפור הוא ציפור קברין שטשרניחובסקי מייחס לה הבנה, התחשבות בצורכי אדם ותחכום. התנהגותה של ציפור הקברין, גרישקה, מתוארת כחיקוי להתנהגות בעליה – אישה קשת יום המשרשת את העשבים השוטים בגינתה ומערמת אותם לערימה אחת:

גרישקה הלך והתחיל מנכש גם הוא את כל המטעים שהשאירה היא, עיקר ושירש הוא. וכולם צבר בערימה קטנה מעל ערימתה שלה.

אולם לאחר תיאור כמו אובייקטיבי הנסמך, כביכול, על התנהגות נצפית, מוסיף טשרניחובסקי את המשפט: לעזור לה התכוון! ובכך יש הֶכוּוּנָה של עמדת הקורא, שכן הקביעה אינה מדעית ואינה בהכרח נכונה. השתתפותו כביכול של הקברין במאמציה של בעלת הבית אמורה ליצור הערכה של הקורא כלפיו ולכוון את עמדתו השיפוטית לגבי העוף. בדרך של מתן הסבר זואולוגי-התנהגותי אפשר לפרש את זריקת המליחים בשוק בידי הקברין בלא כל מטרה מכוונת לבוא לעזרת ההמון ולשמח את לב האנשים, אלא שהעמדה השיפוטית כלפי הקברין, שנבנתה מתוך הסיטואציה הקודמת של השרשת העשבים – המציבה את הקברין כעוף המזדהה עם צורכי האדם ובא לעזרתם – היא המזמינה כאן את ההשערה המתבקשת שהקברין עושה את מעשיו על מנת לשמח את לב האנשים הנהנים מחוכמתו.

בסיפור אחר לילדים "נלי" (**זכר לילדים**, דצמבר 1942) בעל החיים מופיע כמושא להתבוננות ולהתייחסות מצד המספר. היצג הציפור בסיפור הוא תוך ציון עובדתי אובייקטיבי כביכול של דרך התנהגותה תוך כדי צפייתו בה ובמעשיה. המשפט היחיד בסיפור שניתן בו רמז לייחוס קודים אנושיים להתנהגותה הוא:

את בני משפחתי אהבה מאוד, וביחוד היתה ניכרת חיבתה אלי. די היה שאגיד: נלי! וכבר היתה מרכינה את ראשה הנחמד כלפי, מסתכלת בי רגע ומתחילה בפטפט עליו. טשרניחובסקי יוצר עמדת הזדהות ואמפתיה מצד הקורא-הילד כלפי הציפור שניצלה ממוות כמה פעמים – פעם כשנחבטה בכתלים וברהיטים ושברה את שוק ימין, פעם כשחתול קרע בציפורניו דרך שִׁבְכֵי הכלוב את מעיה ובטנה, ופעמים אחרות כשנדדה עם המְסַפֵּר בין ערי רוסיה הקרות עטופה בצמר-גפן בעוד בן זוגה לא שרד את הנדודים והקור, ומת. אולם בעוד הציפור יכלה להם, לכל תלאותיה, סבלותיה ולהתנכלות בעלי חיים אחרים כלפיה, הרי למול קשיות ליבו של האדם אובדים סיכוייה. המספר נאלץ להשאירה אצל מכריו עקב עזיבתו את פטרבורג ועקב תנאי הנסיעה הקשים "כקריעת ים סוף". הוא נפרד ממנה תוך שהוא קונה ומשאיר בעבורה חבילה זרעונים, אולם הסיום פסימי ביותר:

בימים ההם היו כבר גם בני-אדם ניזונים מאותם הזרעונים. ויכול היות שהם אכלו את מזונותיה וסוף סוף גם אותה, הקטנה.
הנימה האלגית לגבי גורלה של נלי לא הושמטה גם אם הסיפור מיועד לילדים.

אימת הקיום והסכנה המתמדת האורבת לבעלי החיים, והסבל שהינו מנת קיומם בעולם נוכח יחסם האדיש והמתנכר של בני אנוש, הם תימה חוזרת גם ביצירותיו של טשרניחובסקי למבוגרים.
בין השירים העוסקים בבעלי חיים בולטים שני שירים שמשקפים את אכזריות האדם כלפיהם. השיר "צפור תועה" – (**שירים**, עמ' 596) נכתב במסע של טשרניחובסקי לארגנטינה כנציג אגודת פא"ן, בשנת 1936

באונייה ALSINA, ונשלם בת"א ב-1937. הסיפור נשמע מפיהם של המלחים המספרים על הציפור שלאחר שלושה ימים של שכיבה אין אונים על הסיפון יש גרסות שונות באשר לאחרייתה. רשעותו ואדישותו של המין האנושי מתגלה ביחס אל הציפור. מעשי הציפור מלווים בפרשנות מצד טשרניחובסקי, המאנישה את הציפור מתוך מגמה ליצור אמפטיה והזדהות עמה מצד הקורא:

וכשמצאוה שם, ישבה, / רצתה לניע הכנף, / רצתה להרימה, אבל/ נפלה, נשמטה...
ובאמרה לרים ראשה, מקור פתחה/ כדי לנשוך, כדי לעמוד/ עוד על נפשה, והוא נסגר.
ייתכן שפתיחת המקור נועדה לשאיפת אוויר או לכל צורך אחר, אולם ה"אני השר" רואה בציפור השתקפות עצמית שלו, מייחס לה תכונות אנוש. הדובר חש הזדהות עם הציפור:

וזיק אחד גם לך גם לי, / ובין מכאוב בן-הציפור/ לבין מכאוב בן-האדם/ ולא כלום,
לא כלום, אחות צפור!
המשורר תופס את מבט הציפור כחותר אחר נקודה במרחב העשויה להיות גם מטרתו שלו:

אחות ציפור, עינד חדה... / אולי עתה, דווקא עתה, / ואת רואה את עולמך/ באפלה
הנפלאה – / אולי גם עולמי שלי!...

כביכול עולמה הפנימי של הציפור וכמיהתה אל המופלא מהווה השתקפות של עולם המשורר. אולם כמו הציפור נלי, גם גורלה של ציפור נדודים זו רע ומר –

אמרו: זרקוה אל היס/ כדי שלא לטפל עוד בה; / אמרו, כי מהגר עני/ שְׁחָטָה ועשה-
לו צלי; / אמרו כי מעצמה פרחה, / כי כבר קרובה היבשה...

גורלה המר מוצא הד בליבו של הקורא אולי בשל העמדתה במישור שְׁוִיוֹנִי עם האדם, הוא הדובר עצמו, שהיה עד לאירועים המתוארים.

לשיא הנזילות והרשע, וכאזהרה והתראה למין האנושי ולדרגת אכזריותו מגיע השיר "ויהי ערב ויהי בוקר" (שידים, עמ' 606). האירוע מתרחש בבית האסורים מיכאלובקה, שם שהה טשרניחובסקי עצמו במשך שישה שבועות בשנת 1906, לאחר שנעצר כשחזר לרוסיה. האסירים עצורים באגף הנידונים למוות –

מעוּתְדִים לַתְּלִיָּה, הַנְּרָאִים מוֹזְרִים-אִיוּמִים, / מֵתִים מֵתִלְבְּטִים בֵּין חַיִּים... / חַיִּים מוֹכֵנִים לַגְּרֵדוֹם בְּאֶחָד הַבְּקָרִים בְּהַשְׁבָּס.

עוֹבֵרֶת שְׁמוּעָה עַל אֹדוֹת "מְרוֹץ סוֹסִים" שֶׁמִּסְדֵּר "רוֹלִיק הַגּוֹרְגִי הַשְּׁחֵרָחַר" (בֶּן מוֹוֹת) "מִסְתַּבֵּר שֶׁהַכּוֹנֵה הַיָּא ל"מְרוֹץ" בֵּין כִּינִים שְׁפּוֹלִים הַאֲסִירִים מִחֹזֵם הַשְּׁעִיר וּמִבֵּית הַשְּׁחִי, שֶׁהַמְּנַצַּח מִבִּינֵיהֶן בְּהַתְּקַדְמוֹתָהּ עַל פְּנֵי הַשּׁוֹלְחַן מִזְכָּה אֶת "בְּעִלְיָה" בְּתוֹאֵר הַמְּנַצַּח. לְאַחַר ה"תְּחָרוֹת" הֵם פּוֹגְשִׁים בְּגִרִישְׁקָה הָאֲדַמוּנִי שֶׁהַצְּלִיחַ לְהַבְרִיחַ מֵהַחֲצַר חֲתוּל "שְׁחוּם לְבַנְבָּן", "בְּעַל גְּרִבִּיִּים מְלַבְּנִים"; "חַיָּה נָאָה וּגְמִישָׁה". הַחֲתוּל חֲבֵרוֹתֵי מְאוּד וּגּוֹרֵם לְרַגְשָׁה וּלְעוֹנֵג בֵּין הַאֲסִירִים הַמּוֹוֹתֵרִים עַל מִזּוֹנֵם לְמַעַנּוֹ, וְאִפִּילוֹ נְעֻלְבִּים מִשְׁלֵא נְעַצֵּר אֲצֵלֵם לְקַבֵּל דְּבַר אוֹכֵל. כֹּאֵן מִשְׁתַּקְפִּים הַרְגֵּשׁ הָאֲנוּשִׁי, מִידַת הַחֲסֵד וְיִכּוֹלֶת הַהֲתַרְכָּכוֹת הַפּוֹעֵמִים בְּקִרְבָּם לְמֵרוֹת הַיּוֹתֵם מִסּוּגֻלִּים לְמַעֲשֵׂי עוֹלוּהָ נוֹרָאִים שְׁבַגִּינִים נִידוּנוֹ לְמוֹוֹת בְּתִלְיָה. כֹּל זֹאת עַד שֶׁמַּעֲלָה גְרִישְׁקָה רַעִיוֹן לְתִלוֹת אֶת הַחֲתוּל – "הַבָּה נִתְּלָנוּ וְנִרְאָה..." וְכֹאֵן בֵּא תִיאוֹר נְטוֹרִלִּיסְטִי (עַמ' 613) מִזְעֵזֵעַ. טְשֵׁרְנִיחּוּבְסְקִי לֹא חֵס עַל קוֹרָאִיו וְסוּפוֹ שֶׁל הַמַּעֲשָׂה הָאֲכֹזְרִי שֶׁהוּא גּוֹרֵר בְּעַקְבוֹתָיו אֲלִימּוֹת קֶשֶׁה וְאֵף מוֹוֹת. גַּם בְּשִׁיר זֶה, כְּמוֹ בְּשִׁיר "צִפּוֹר תּוֹעָה", יוֹצֵר טְשֵׁרְנִיחּוּבְסְקִי מִישׁוֹר הַזְּדָהוֹת בֵּין הָאָדָם וּבֵין בְּעִלֵי הַחַיִּים. רוֹלִיק נִחְשָׁב בֵּין הַאֲסִירִים ל"נְסִיד", הוּא זֶה שֶׁמֵאַרְגֵּן אֶת הַתְּחָרוֹת בֵּין הַכִּינִים, וְהוּא הַמְּתַמְנֵה בִּידֵי הַאֲסִירִים הָאֲחֵרִים לְנַהֵל אֶת תְּחָרוֹת ה"סוֹסִים" כְּמִי שֶׁנִּתְּפֵס בְּעֵינֵיהֶם כְּאִמִּין וְכֹאֲחָד שֶׁלֹּא יִשְׁקֵר; אֲסִיר קֶשׁוּחַ, הַמְּנַצֵּחַ בְּתְחָרוֹת הַכִּינִים הַמֵּאֹרְגָנֶת בִּידֵי הַאֲסִירִים. יִיסוּרֵי גְסִיסְתּוֹ שֶׁל הַחֲתוּל הַנָּאָה, וְנִיסִיוֹנוֹתָיו הַמְּזַעְזָעִים לְהִיחְלֵץ מֵעַנִּיבַת הַמּוֹוֹת מִחֲזַקִּים אֶת תְּחוּשַׁת הַעוֹלוּהָ שֶׁנַּעֲשָׂתָה, וּמַעֲצָבִים עַמְדָה שִׁפּוֹטִית אֲצֵל הַקּוֹרָא לְגַבֵּי מִידַת הַהֲתַאֲכָזְרוֹת הָאִיוּמָה מִצַּד הַאֲסִירִים, הַעוֹמְדִים סְבִיבּוֹ וְצוֹפִים בְּמִצּוֹקָתּוֹ:

מֵלֹאוֹת סְקֵרְנוֹת אִיוּמָה רוֹתְקוֹ אֵלָיו הַעֵינִיִּים; / עַמְדוֹ חֲוָרִים-מוֹרִיקִים מֵתוֹךְ שִׁתּוֹק כֹּל נְשִׁמָּתָם.

עִם הַעוֹוִית הָאֲחֵרוֹנָה שֶׁל הַחֲתוּל, רוֹלִיק הוּא הַרְאִשׁוֹן שֶׁמְגִיב, הוּא מִכָּה וּמְקַלֵּל אֶת גְּרִישְׁקָה, הוֹגָה הַרַעִיוֹן, עַל הַמַּעֲשָׂה: "נְבֵל מְנוּוֹל, הַא'!" רוֹלִיק נוֹהֵם, וּבְקִפְצָה מִשׁוֹנָה כְּלִפֵּי הַחֲלוֹן הוּא מִכָּה בְּחִזּוֹהוּ שֶׁל גְּרִישְׁקָה בְּכֹל כּוֹחוֹ,

וגרישקה נופל אפרקדן ארצה. לאחר מכן תולש הנידון למוות את החתול
המת מהחבל, כל תנועותיו החדות של רוליק מעידות על הזדעזעותו מן
המעשה –

בכוח משך אז רוליק החבל, משך בו שנית ונתקו; בן-רגע קרע החלון, זרק בו את
הנבלה, ויפל בכבדות על קרשיו. (עמ' 614).
ההשפעה העזה של המעשה המחריד על רוליק לא פגה, ובלילה חשים
האסירים כי –

מישהו חיזור לא-נראה התהלך בחדר, מתגנב, צועד בצעדי צללים, וקור אילם נודף
הימנו.
הרחש הבלתי נשמע, שהוא יותר בגדר תחושה ערטילאית, מצליח ליטול
שינה מעם האסירים האחרים "היגעים והרצוצים" התוחבים את ראשיהם
בכסת או במעיל במטרה לאטום את אוזניהם. בסדרת אנאפורות
המתייחסות לרוליק תוך כדי יצירת אווירת נהי וקינה מתאר טשרניחובסקי
את מעשיו:

מי הוא הבוכה תמרורים, בכיה של תינוק אין-אונים / מי המתהפך על צידו בצער
יגונים של טירוף / מי הוא החורק שיניים בנהימה תוך קללה נמרצת... / מי הוא
החובט את ראשו בשגעון נואש-מיואש בכותל האבן הקרה.
אין ספק כי תגובותיו המוקצנות של רוליק, האסיר הקשות, מקורן בין
השאר באנלוגיה שבין הגורלות: גם הוא כמו החתול צפוי להיתלות
בצווארו. כפי שמתואר בפתיחה לסיפור: "בני מוות" באגף התלייה:
מכנסים / ראשם לצוואר כותנתם, ויש להם צוואר... הצוואר! (מתוך השיר "ויהי ערב
ויהי בוקר", עמ' 608).

תלייתו של החתול בצווארו מקרבת לאסירים הנידונים למוות באופן
המוחשי ביותר את המזומן גם להם. ובהקשר לנידונים לתלייה משבץ
טשרניחובסקי את השאלות המוסריות הנוגעות לסמכויות שנוטלת לעצמה
החברה האנושית:

מי הוא שהתיר את דם, דם-אחר, דם-אדם, דם אחיו? / מי הוא שנתן רשות?...
אותה שאלה שרירה ותקפה גם לגבי חייו של החתול שנידון להתעללות
ולמוות בידי אותם אסירים שגורלם ניטל בידי אחרים. **כלומר** – בה בשעה

שתליית החתול מעלה תמונות מוחשיות בראשו של רוליק לגבי הצפוי לו, עולות במקביל אצל הקורא אותן שאלות מוסריות הנשאלות לגביו ולגבי גורל אחרים בהקשר לחיי החתול. נטילת חיים היא עניין לא מוסרי הן בהקשר לבני אדם והן בהקשר לבעלי חיים. בעצם יצירת האנלוגיה בין גורל החתול לגורלו רוליק משתמעת האמירה הבלתי מוצהרת לגבי העמדה המוסרית. ראיית הסיפור באופן זה של הזדהות עמוקה הנוצרת בקרבו של רוליק עם ייסורי גסיסתו של החתול ומותו היא המהווה הנְמָקָה למעשה הכמעט מתבקש עתה של רוליק, הבוחר להחיש את מותו באמצעות תלייתו העצמית בכתפות מכנסיו. זו הדרך היחידה העומדת לפניו להימלטות מהתמונות שבראשו ומהידיעה של הצפוי לו.

היחס אל הטבע, ובעיקר אל בעלי החיים, מתוך תחושת אהבה וחמלה מיוחס פעמים רבות ביצירת טשרניחובסקי לילדים חריגים, שונים, המהווים לא אחת מושא לגיחוך וללעג מצד סביבתם. כך באידיליה "כחום היום" (שירים, עמ' 215). שמחה הזקן מספר בבנו וְלִלְיָהּ – צעיר בניו – ש"ניכר היה מיד שאין יתפיסתו אחיו תפיסתו. וְלִלְיָהּ הוא ילד טבע, בעל שאר רוח ונפש משורר, הוא נמשך אחר חמה זורחת, שמש שוקעת, פרחי דגן מנצים, ברקי השמים. הוא בעל דמיון יצירתי הרואה גם בטיפות הגשם שבשוליות המים מסמרות התקועים וראשיהם כלפי השמים. וְלִלְיָהּ מכוונה בפי הכל "וְלִלְיָהּ שוטה" בשל רגישותו שלא היתה מעולם פגיעתו/ רעה אפילו בזבוב שעל גבי הקיר; והילדים/ מקנטרים היו אותו ו"ולוליה-שוטה" כינהו, ועוד כינויים של גנאי, – ולא קבל עליהם מעולם. וילד הטבע המיוחד הזה חובב כל חי הוא – דואג למזונות האנקורים, נענה לכלבי החצר, גנב חלב בעבור החתול המנומר, דואג לחולדה ששָׁגְרָה, וחיבתו היתרה ליונים, וניסיונותיו לבנות להם שובכים גרמו לכך שסָבַל יסורים בשבילם, ועלו לו במלקות ובכל פורענות ורצועות והכאות.../ ועמד בכל הנסיונות.

תמהונתו כביכול של וְלִלְיָהּ מתבטאת אף ברף המוסרי הגבוה שהוא מציב, שהוא זועק כנגד מעשי רמייה והונאה במסחר שהכל מלבדו נוהגים בהם.

משמע, וְלִלְיָהּ חריג בחברה היהודית דווקא באותן תכונות ומידות טובות של חסד, רחמים וצדק, ובכך יש אמירה ברורה של טשרניחובסקי המבקרת מחד גיסא את הנורמות ההתנהגותיות בחברה היהודית, ומאידך גיסא קושרת באופן ישיר בין היחס ההוגן לבעלי חיים ובין האנושי והחיובי שבאדם.

סיפור נוסף המייחס אהבה וחמלה לבעלי חיים לאותם המותווים כ"מוזרים" בחברת הילדים והמבוגרים כאחד הוא "נתפרדה החבילה" (סיפורים, תרפ"ב, עמ' ל"ג). עמדת האמפתיה לבעלי החיים נתפסת גם בסיפור זה כחולשה וחריגות. פישקה הקטן הוא מה שקרוי "ילד-טבע", הוא מחבב את הכלבים הקטנים שאביו, המייצג את עולם המבוגרים, אסר עליו לגדל בחצר, ואת החתולים הקטנים שהיה מחליקם ומגפפם ומשתעשע בהם, ולא עוד אלא שגם כלפי גור החזירים חרושקה מגלה פישקה-הילד אותות חיבה וממידת החסד והרחמים. והנה, אוי לאותה בושה, בעל חיים טמא ומוקצה זה, כדרכם של בעלי חיים, מבחין ביחס המיוחד כלפיו ובתשומת הלב שלה הוא זוכה מצד פישקה, ומגיב גם הוא לנוכחותו של הילד. ואולם חזיר זה לא רק שהוא, כבעל חיים, אינו ראוי כלל להתייחסות מתחשבת, אלא שבחברה יהודית עסקינן שבה נחשב חזיר כדבר טומאה של ממש, ופישקה נאלץ לשמוע דברים בגנותו של בעל חיים זה מדי יום ביומו שכן –

אין לך מידה מגונה שהחזיר לא ישמש לה סמל: יוהרה, גסות, קמצנות, זלילה, סביאה – בכל יש ממידתו של החזיר... מגושם כחזיר, מנוול כחזיר, מעלה צחנה כחזיר. אוכל ואינו מבחין מה שנותנים לו – חזיר, לועס בקול – לעיסת חזיר, בשרן – כחזיר... (שם עמ' לט')

ופישקה הילד מכיר בשיגיונותיהם של המבוגרים ובאי הצדק שנעשה, ואהבתו לגור החזירים הולכת וגוברת –

ופישקה אוהב את חרושקה גם על היותו נרדף ועלוב, כאם האוהבת ביותר את ילדה המכוער ובעל המום" (שם, עמ' מא').

פישקה מפעיל כושר שיפוט עצמאי וחשיבה עצמאית ומגיע למסקנות משלו, ויתרה מזאת, הוא אף תוהה על היחס האי-שוויוני והבלתי צודק של התורה כלפי החזיר כבעל חיים טמא שנוח נצטווה להכניס מהם רק שניים לתיבה ואילו החיות הטהורות זכו שיכניסו מהן שבעה שבעה לתיבה. באמצעות פישקה-הילד, ההופך לחוכא ואיטלולא בעיניהם של זרים ומכירים, משרתים חצופים בשוק וחניכי אומנים, מן הפחות שבנערים ועד אחיו ואבותיו בביתו, נותן טשרניחובסקי ביטוי לדעתו באשר לגודל טיפשותם של בני האדם ולאטימותם הרגשית.

השיר "בסתר יער" (**שירים**, עמ' 281) שנועד לבני הנעורים, פורסם לראשונה **בצפיריים** במאי 1920. הדובר מבשר לקוראיו על בוקר חדש ומבטיח לאחר מלחמת העולם הראשונה. ביצירה יש הצצה לפינות החבויות והנסתרות ביער. רוח עליזות וחיוניות שוררת בכל, צבעוניות משתקפת מכל עבר – ועם מטרות הקיץ וגשמים חמימים/ יציצו ועלו בן לילה פטריות: / סמקנים, ירקנים, שְׁנָרִיּוֹת, מטריות - / פטריות מצניעות בעמדן, עדינות, / אדומות וכתומות, משחירות, מלבינות...

כל יפעת הטבע הזו משמשת מקום משכן לחיות היער, למן הרמש ועד העוף, וגם ביתן של הנמלים הקטנות, השחורות, ואולם הנמלים שומרות את מקום פינת הסתרים שביער בסוד, ומדוע? לא מאימת בעלי חיים טורפים, ואף לא מאימת רגלו הדורסנית של האדם כי אם מאימת הילדים! / פן יעלו ברינה ואמרו לְלֶקֶט/ פטריות החמד ואצטרובלי אשתקד/ ופשטו באורן לנצל את ליחו/ וקטטו בגל מחטים הנותן את ריחו... גם אם נייחס לדברים מגמה דידקטית, הרי שעצם ראיית הילדים בשיר כגורם המחבל בטבע ומתנכל לבעלי חיים היא מפתיעה. אין כאן היתממות או אידיאליזציה של תיאורי הטבע, שכן טשרניחובסקי לא מתעלם ממעגל הטורף והנטרף בטבע – השממית אורגת את רשתה ללכידת החסיל המאחר ללכת, נחש העכן הכהה מתחמם בשמש בעודו אורב לציפור, וכך שאר בעלי החיים.

אולם חוקיות זו היא מדרך הטבע ואין היא מעוררת מורא בלב חיות היער והלטאות הירוקות כמו אימת הילדים –

פן יעלו, ורע לו לחסיל בעלים/ ונעצו זמורה בתלי הנמלים/ יבריחו העֶכָן אל אחת המחילות/ ונשאו הגרגרים בפך וסלסילות... משמע, זה טיבם של אותם ילדים השמים ללעג ולקלס ילדים אחרים המתנהגים כְּנִלְוִיה או כפישקה. ובדומה לכך, וְלִדּוֹת-הַצֶּלֶל הקלילים והעליזים אינם שומרים בהיחבא את מיקום האגם הקסום בחביון החורשה, מסתור לעכביש הטובל במים ולפרעושי המים המרקדים באור השמש, וכל זאת

מאימת הילדים! / פן יעלו בהמון ועכרו המים, / יסיעו החולות ויזעזעו הַבְּכָאִים. / וינוס לקולם הצלצל הכחול/ יפוצו בני-חרגול ופסק המחול.

טשרניחובסקי כתב גם שירי ילדים שבהם מסתמנות אפשרויות ליחסי ידידות ולשיתוף בין בעלי חיים, וילדים החיים לצידם כגון צעיר הילדים במשפחה בשיר "מי ומי הולך עמי" (**דבר לילדים**, ספטמבר 1942) האני הדובר בשיר נשאר לבד:

אחותי הלכה לגן/ בכיתה אחי קלמן; / רק אני נשארתי כאן. / לי אומרים: "עודך קטן!"

הפעוט בשיר מגייס את בעלי החיים ומקנה להם מעמד של חברים: מי ומי הולך עמי? / האווז האגמי/ העכברוני החורי! / הנה לחם בצרורי. וכל החבורה כולה צועדת לאן? לתיבה שבחצר שם דרה השונרא – החתולה השחורה – שמנהלת גן חתלתולים משלה. גם הדוברת-הילדה בשיר "הילדה ודג הזהב" (**דבר לילדים**, יולי 1939) מוצאת עניין ומגלה סקרנות והשתאות לגבי צבעו הזהוב של הדג ותנאי חייו, ומנהלת דיאלוג דמיוני עמו כשהדג מונה את עצם נוכחותה והתפעלותה של הדוברת-הילדה בקרבתו כאחת מהנאותיו.

אף בשיריו לילדים שהולחנו בידי נרדי לא נעדרת הדאגה לגורלם של בעלי החיים, כך בשיר "הגן הקטן" (**נרדי**, עמ' 18) מזהיר הדובר-הילד את

השפנים הנמשכים לטעם הכרובית שבגינתו מפני נקמת הכלב, ומאיץ בהם לברוח על נפשם במהירות. ובשיר "אנקור קטן" (נרדף, עמ' 40) מוזהר האנקור בידי הדובר-הילד מפני חתולו האורב לו:
אנקור קטן/ אנקור רך!... שור, חתולי בא מתגנב/ ברח, ברח!

גם אם סקירה זו קצרה יחסית הרי שיצירת טשרניחובסקי שנכתבה לילדים על אודות בעלי חיים, וכן זו שבמרכזה ילדים ביחסם לבעלי חיים מצביעה על התנהגות א-מוסרית ביחס האדם לסביבתו, שכן גישה אנושית המכבדת את זכותם של יצורים אחרים לחיים ולתנאי קיום נאותים בעולם שבו אנו חיים כמוה כגישה המכבדת את טבע הבריאה עצמה.

ביבליוגפיה:

- טשרניחובסקי, שאול, 1953. **שירים**. ירושלים ותל אביב: שוקן.
- טשרניחובסקי, שאול, תשס"ב. **סיפורים**. ירושלים: דביר.
- טשרניחובסקי, שאול. "הילדה ודג הזהב", **דבר לילדים**, 27.7.39.
- טשרניחובסקי, שאול. "גרישקה החכם" בתוך **דבר לילדים**, 18.12.194.
- טשרניחובסקי, שאול. "נלי" בתוך **דבר לילדים**, 31.12.1942.
- טשרניחובסקי, שאול, תרפ"ב. **סיפורים**. ברלין: דביר. עמ' ל"ג-מ"ח.
- נרדי, נחום, 1969. **55 שירי ילדים**. תל אביב: הוצאת נחום נרדי.